

AVSTRO-OGRSKE VOJAŠKE UNIFORME V SVETOVNI VOJNI 1914—1918

SERGEJ VRIŠER

Svetovna vojna 1914/18 pomeni v razvoju vojaškega uniformiranja odločilno prelomnico. Kratko bi lahko rekli, da se je z njo vojaštvo dokončno poslovilo od slikovitih in barvitih oblek in jih zamenjalo za preprostejše in smotrnejše po kroju in barvi. S čedalje večjo učinkovitostjo strelnega orožja se je bojevanje raztegnilo na večje razdalje, z njim pa se je pokazala potreba, da bi vojake na bojišču kar najbolj skrili pred očmi sovražnika. Tako so se porajale uniforme v rjavih, sivih in zelenih barvnih odtenkih, ki so bili blizu barvi prsti, skalovja in zelenja.

Uniforme v teh barvah pa so se začele uveljavljati že pred prvo svetovno vojno. Leta 1902 so v značilni »kaki« oblekli svoje vojake Angleži, potem ko so uniforme v tej barvi s pridom uporabljali že dve desetletji poprej v kolonijah. Angležem so v letih 1904/05 sledili s prsteno rjavimi uniformami Rusi, 1907 je rojstno leto nemških zeleno sivih uniform, 1909 pa so se od barvitih suknjičev in hlač začeli poslavljati tudi v avstro-ogrski armadi.

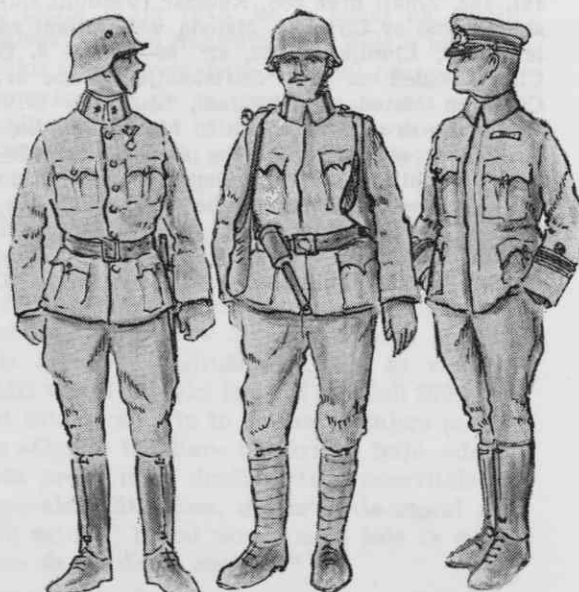
Pravzaprav je odločilnejša reforma v avstrijski oblačilni tradiciji nastopila že leta 1868, ko je po porazu pri Kraljevem Gradcu 1866 prevladalo spoznanje, da Avstrijci zastajajo za nasprotniki ne le v orožju marveč tudi zaradi nesmotrnih uniform. Z reformo 1868 o odpravili tradicionalne bele suknjiče in jih nadomestili s suknjiči v drugih barvah, v rabo pa je prišla tudi tako imenovana »feld-bluse«, suknjič s pokritimi gumbi in štirimi žepi, prikladen za vsakdan in seveda v boju.

Leta 1909 so se torej tudi v Avstro-Ogrski odločili za uniformo v »bojni« barvi. Kot najštevilnejša je prišla prva na vrsto pehota. Bluze pešcev odslej niso bile več temno modre, ampak modro sive ali, kot so njih barvo poimenovali v armadi, »ščukasto« sive (nem. hechtgrau), enake barve so bile dolge hlače, plašči in tudi kape. Modro siva uniforma pa v avstrijski armadi ni bila nekaj povsem novega; v oblekah te barve so avstrijski lovski bataljoni nastopali že skozi vse 19. stoletje, poleg njih pa so že pred letom 1909 nosili uniforme v tej barvi tudi pionirji, železniške enote in enote za zveze. Povsem sorodna lovski je bila po kroju in barvi uniforma domobranske pehote (nem. Landwehrinfanterie), a tudi bosenska pehota se je s svetlo modrimi oblekami precej približevala novim sivim uniformam.

Posebej velja omeniti leta 1906 vpeljano uniformo deželnih strelskih polkov (nem. Landeschützenregimenter), ki je bila modro sive barve, poleg tega pa je s planinskim krojem suknjičev, hlač in ogrinjal v precejšnji meri nakazovala bodočo avstro-ogrsko monduro.

Nenavadno se zdi, da je oblačilna reforma 1909 povsem obšla konjenico. Dragonci, ulanci in huzarji so namreč še naprej nosili svetlo modre, nekateri huzarski polki tudi temno modre suknjiče in rdeče hlače, medtem ko so tudi topničarje do vojne preoblekli v sive uniforme.

Poglejmo, kaj omenjajo o obleki in opremi predpisi o adjustiranju avstro-ogrške armade kratko pred začetkom svetovne vojne. Če si odmislimo praznično uniformo s čako, temno modrim suknjičem in svetlo modrimi hlačami, so pešci imeli poleg kape, suknjiča, hlač in plašča v sivi barvi še poletni suknjič in hlače, nadalje pleteno jopico, dva para srajc in spodnjic, tudi zimske spodnjice, volneno opasnico (nem. Leibbinde), ovratno ruto, suknene gamaše-gleznjake, dva para čevljev, dva para obojkov in rokavice. Bili so opremljeni s telečnjakom, posebnim telečnjakom za strelivo, dvema nabojnjačama, krušno torbico, čutaro, menažko, sanitetnim priborom, rezervnim obrokom hrane, šotorko, šotorskimi klini itd. Skupaj s puško in bajone-

Avstro-ogrške uniforme 1917/18: Oficir pehote, vojak napadalnega oddelka na soški fronti, mornariški letalec v kopenski uniformi

tom, strelivom, ki je štelo 120 nabojev, napolnjenim telečnjakom in krušno torbico je bila oprema pehotnega vojaka težka okoli 25 do 26 kg. Pri opremi konjenice je treba omeniti poleg osnovnih delov uniforme, tj. dragonskega šlema, ulanske čapke ali huzarske čake še kapo, suknjič, hlače, škornje z ostrogami, nadalje povrhni, s krznom podloženi suknjič ali plašč, od opreme in oborožitve pa nabojnjače, sabljo, karabinko ali pištolo, kar je zneslo okoli 16,5 kg, oprema, ki jo je konjenik imel na sedlu pa skupaj s konjsko opremo okoli 41 kg.

Začetek vojne avstro-ogrške armade tudi v oblačilnih pogledih ni našel nepripravljen, z razraščanjem vojnih operacij pa so se razmere naglo spreminjale in tudi slabšale. Prav kmalu se je pokazalo, da so barvite konjeniške uniforme za sodobno vojskovanje povsem neprimerne in za vojake tudi usodne. Ob vstopu v vojno so nosili dragonci, ulanci in huzarji samo s platnom prekrita ali pa s sivo barvo prepleškana pokrivala. Konec leta 1914, potem ko so barvite obleke terjale že precejšen človeški davek, so rdeče hlače zamenjali za sive, nato so prišli na vrsto suknjiči, ki so jih nadomestili z bluzami pehotnega kroja, slednjič pa so za vso konjenico vpeljali enotne povrhne suknjiče. V enotah, ki so se v teku vojne morale posloviti od konj in se bojevati kot pehota, so vse pogosteje uporabljali plašče.

Z modernizacijo uniforme so že pred začetkom vojne določili, da nosijo oficirji k bojni opremi usnjene pasove z dvema na hrbtu prekrizanima naramnikoma. Pasove te vrste so pred Avstrijci uporabljali v ruski vojski; na pas je bilo moč pritrčiti pištolo, daljnogled in torbico z zemljevidi. Oficirji so sprva prek pasov še zavezovali tradicionalno črno žolto svileno ešarpo z dolgimi resami, že kmalu po začetku vojne pa so to odločbo odpravili. Prav tako so bile najprej v rabi dolge in potem nekoliko krajše, odrezane častniške sablje, nazadnje pa so jih zamenjali za bajonete. Ob vstopu v vojno so oficirji nosili svetlo rjave usnjene gamaše, v naslednjih letih pa tudi pri obutvi ni bilo več tako natančno in srečujemo častnike pogosto z ovijači in čevlji.

Pomembna sprememba je nastopila, ko so 1915 začeli izdelovati uniforme iz nemškega zeleno sivega blaga in je bila ta barva posledaj značilna za vso armado. Blago v tej barvi so izdelovali tudi v lastnih tovarnah. Leta 1918 je prišlo do ponovne spremembe v barvi uniform, te naj bi bile po novem rjavo sive. Obleke v novi barvi pa so le počasi dotekale na fronto in po zlomu monarhije so preostale nekaj časa uporabljali v prvih enotah mlade

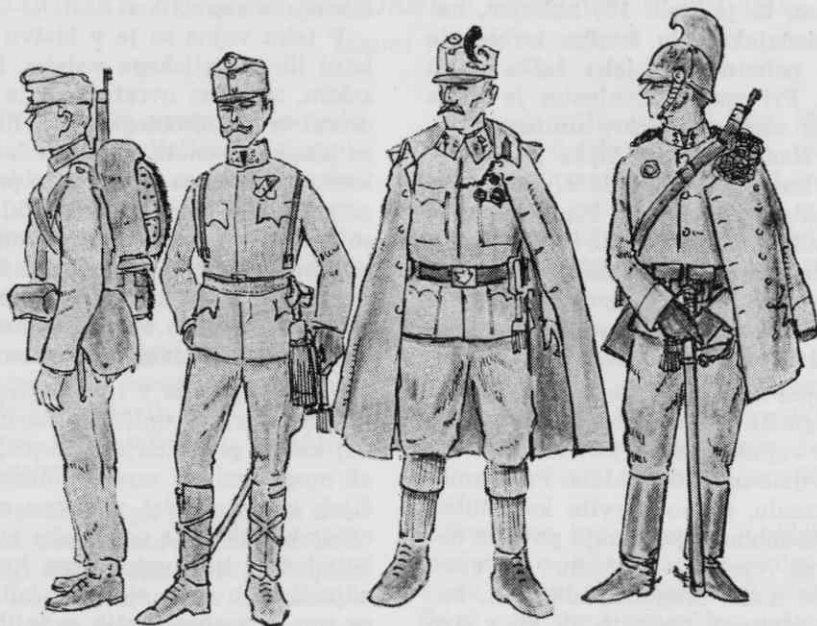
avstrijske republike.

V teku vojne se je v bistvu spremenil celotni lik avstrijskega vojaka. Suknjiče z visokim, stoječim ovratnikom je vse bolj izpodrival kroj, kakršnega so vpeljali že leta 1906 za planinske enote, to je s položenim ovratnikom, dolge hlače z gležnjaki pa so zamenjale prikladnejše, v kolenih širše hlače, h katerim so nosili ovijače. Ker je primanjkovalo lastnih uniform, so se posluževali tudi zaplenjene italijanske mondure, kjer sta bila v glavnem značilna dva tipa vojaških bluz, oba s pokritimi gumbi in nizkim stoječim avratnikom.

Nasploh je bilo v teku vojne v rabi precej različnih krojev uniform. Razlike so se posebej kazale pri oficirjih in vseh, ki so si smeli ali mogli omisliti zasebne obleke. Na fotografijah iz vojnih let pritegne našo pozornost oficirski suknjič s položenim ovratnikom, našitimi žepi in gumbi. Tega kroja predpisi o adjustiranju sicer niso določali, ne zasledimo ga npr. pri absolutnih zadnjih letnikov oficirskih šol v letih 1917/18 in tudi ne pri štabnih oficirjih v cesarjevem spremstvu, kjer bi nove uniforme prav gotovo mogli najprej pričakovati. Šlo je torej za model suknjiča, ki je bil neuradno dopusten, najbrž v modi po vzoru drugih armad, predvsem je bil ličnejši od predpisanih bluz s pokritimi gumbi.

Avstro-ogrška značilnost je bila, da so se polki istega rodu vojske medsebojno razločevali po barvnih našitkih na ovratnikih. Te polkovne barve so sprva nosili tudi na sivih bluzah, ob pomanjkanju blaga, a tudi da bi bili manj vidni, so 1917 našitke zmanjšali na ozek, pokončen trak, našit neposredno za označbo čina. Pri razpoznavanju enot so odšle pomagale tudi črke in številke, našite na naramnicah in levi strani kap, ki so označevale rod vojske in enoto, npr. J 4 — 4. lovski bataljon, bh 3 — 3. bosensko hercegovski pehotni polk, D 5 — 5. dragonski polk itd.

Tudi vojaška pokrivala so v štirih letih svetovne vojne doživljala spremembe. Že leta 1868 so vojake opremili s kapami, ki so nadomestile dotedanje taborne čepice (nem. Lagermütze, v vojaškem žargonu tudi Holzmütze). Nove kape so imele senčnik in preigibni del, ki ga je bilo moč potegniti prek ušes in tilnika. Z reformo 1909 so tudi te kape izdelovali iz modro sivega in pozneje zeleno sivega blaga, v rabi pa so bile tudi kape iz klobučevine. Sprva so imele visoko in trdo obliko, sčasoma pa so krojili precej nižja in mehkejša pokrivala. V navado je prišlo, da so si častniki in vojaki na kape pritrjevali različne značke, spomine na pomembnejše operacije, poveljnike, akcije Rdečega križa itd.

Avstro-ogrške uniforme 1914: vojak in oficir pehote, deželni strelec, dragonec

Ob začetku prve svetovne vojne vojskujoče se armade še niso uporabljale jeklenih čelad. Nemci so nastopali z usnjenimi čeladami pikačami (nem. Pickelhaube), ki so jih prekrili s sivim platnom. Tudi Rusi in Francozi so se sprva bojevali brez čelad. V avstro-ogrski armadi so čelade nosili samo dragonci, a tudi ta pokrivala nosilcev niso mogla obvarovati pred zadetki. Da bi jih okrepili, so v dragonske šleme vstavljali jeklene obloge, že 1914 pa so se začeli ukvarjati z načrti za ustreznejšo čelado, uporabno za vso armado. Jeklena pokrivala so bila potrebna predvsem vojakom na italijanski fronti. Leta 1916 so si Avstrijci pomagali z nemškimi čeladami tipa M 16, prav takšne pa so pozneje začeli tudi sami izdelovati. Čelada M 16 je bila deloma v rabi še v drugi svetovni vojni. Poleg teh pa so v avstro-ogrskih enotah uporabljali tudi nemškimi podobne, a nekoliko širše čelade z zračnikom na vrhu, ki jih je izdelovala avstrijska tovarna Berendorfer A. G.

V avstro-ogrski mornarici so v teku vojne nosili slej ko prej tradicionalne temno modre uniforme, spremembe v oblačenju pa so nastopile pri mornariških enotah, ki so opravljale službo in se bojevale na kopnem v sestavu IV. sektorja jugozahodne fronte. Gre predvsem za enote na območju pomorskega poveljstva Trst, tj. za čete obalne obrambe, strojničarjev, pionirjev, baterije topničarjev in enot za zveze. Ker so bile mornariške uniforme za fronto neprikladne, so vojake sprva

oblekli v sivo prebarvane delovne obleke in za mornariške kape določili sive prevleke. Pozneje so mornarji nosili zeleno sive kopenske uniforme z mornariško kapo. Pri tem so imeli v nekaterih enotah označbe činov v obliki zvezd na ovratnikih, v drugih pa z mornariškimi progami na epoletah.

Tudi mornariški letalci so modre uniforme zamenjali za sive. Oficirjem so namenili zaprte suknjiče s položenimi ovratniki, našitimi žepi in gumbi, pri tem pa so vendarle ohranili tradicijo mornariških narokavnih distinkcij, le da so bile proge sedaj črne namesto zlate. Tudi moštvo na podmornicah je v vojnih letih nosilo sive kopenske uniforme.

V razvoju uniformiranja sleherne armade je zanimivo ugotoviti, kaj so na eni strani določali predpisi in kaj se je v resnici nosilo. Takšna nasprotja so nastopala tudi v avstro-ogrski armadi že v mirnem času, kazala so se zlasti pri oficirskih uniformah. Najpogosteje so podlegali modnim, nepredpisanim vzorom ovratniki suknjičev in častniške kape. Tako so bili kratko pred začetkom vojne v modi sorazmerno kratki suknjiči z izredno visoko zapetimi ovratniki in prav tako visoke, valjaste službene kape. Na fronti se ta moda seveda ni obnesla. Omenili smo že, da so stojiče ovratnike kmalu pregnali nižji in položeni ovratniki, nosilo pa se je razumljivo staro in novo. Tudi ne kaže prezreti, da so ponekod distinkcije in barve na ovratnikih prekrivali z ovratniki srajc in prevlekami. Tudi modno visoko oficirsko kapo s strmim senčni-

kom je kmalu začela izpodrivati izrazito nizka kapa z ravnim senčnikom, ki je precej spominjala na sočasna francoska častniška pokrivala. V mornariških kopenskih formacijah so oficirji pogosto k sivim oblekam še naprej nosili modre kape z zlatimi obšivki. Kakor v drugih armadah so se precej po svoje oblačili z usnjenimi jopiči, kombinezoni, volnenimi čepicami in šali tudi avstro-ogrski kopenski letalci, saj je letalska služba še posebej radikalno postavljala na glavo zastarele oblačilne tradicije.

Obsežna fotografska dokumentacija iz prve vojne nam zgovorno pripoveduje, kako so razmere spreminjale predpise in narekovale precej samosvojo vojaško nošo. S fotografij lahko razberemo, da sta se obleka in obutev slabšali iz leta v leto, ugotavljamo lahko tudi pomanjkljivosti in različnosti v oborožitvi in opremljenosti (npr. kožnate telečnjake so že zgodaj zamenjali platneni nahrbtniki), posnetki z različnih četnih pregledov in slovesnosti za fronto pa tudi ne morejo skriti, da je disciplina v nošenju uniform občutno popuščala. Slednje dejstvo gre seveda v prvi vrsti pripisati okoliščinam na bojišču, kjer pač

ni bilo časa za parade, nekaj pa tudi prislovnični avstrijski lagodnosti. Ob vsej zaukazani strumnosti je v tej armadi zmeraj spet stopala na plan neka gojena površnost, izvirajoča še iz navad v prejšnjih stoletjih. Posebej očitna je bila pri soočanju z oblačilno urejenostjo nemških enot, s katerimi so se Avstrijci kot zavezniki vojskovali na skupnih bojiščih.

OPOMBE

Uporabljena je bila naslednja literatura:

- Adjustierungsvorschriften für das k. u. k. Heer, Wien 1910/11.
- H. Schmid v. B., Heerwesen, II. Österreich-Ungarn, Wien 1917.
- S. Vrišer, Uniforme v zgodovini (katalog Pokrajinskega muzeja), Maribor 1969.
- J. L. Lucas, Austro-Hungarian Infantry 1914/18, London 1973.
- O. Bruch — G. Dirrheimer, Das k. u. k. Heer 1895, Wien 1983.
- E. Steinböck — L. Baumgartner, Die Uniformen der k. k. österreichischen und k. u. k. österreichisch-ungarischen Kriegsmarine, Graz 1984.

DEKLARACIJSKE RAZGLEDNICE

(ob 70-letnici Majniške deklaracije)

JANEZ J. SVAJNCER

»Podpisani poslanci, združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnega načela in hrvatskega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, zedinijo po žezlom habsburško-lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki boji prosto vsakega narodnega gospostva tujcev in zgrajeno na demokratičnem temelju. Za uresničenje te zahteve svojega enotnega naroda se bodo zavzemali z vso silo. S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarne dela.«

To je besedilo Majniške izjave, kot ga je 30. maja 1917 v nemščini prebral v parlamentu na Dunaju predsednik Jugoslovanskega kluba dr. Anton Korošec. Letos mineva 70 let od tega za Slovence izjemno pomembnega dogodka, toda obletnice Majniške deklaracije praviloma minevajo skoraj neopazno. Tak

odnos do prelomnega dogajanja v slovenski narodni zgodovini je krivičen in se bo prejal slej obrnil proti tistim, ki mislijo, da zamolčanje določenih delov zgodovine povzdigne druge čase in druge ljudi. Tako se rado dogaja, seveda pa med našimi skoraj pozabljenimi poglavji zgodovine ni samo Majniška izjava, njen čas in ljudje. Kot da jih nikoli ni bilo, običajno molče obidem tudi obletnice velikih slovenskih vojaških uporov v Judenburgu, Murau in Radgoni ter njihove žrtve.

Zgodovinopisno je bila Majniška deklaracija že dovolj temeljito predstavljena in zato v okviru teh vrstic nima smisla ponavljati že znanega, kar je na primer zapisano v knjigi Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo¹ in v delu Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji.² Ta članek ima namen obuditi spomin na manj pomembne, vendar zanimive drobce iz časov gibanja za Majniško deklaracijo — deklaracijske razglednice.³ Nastale so po-